

УДК 378:371.315:811

**КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ОСВІТИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ
МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ**

Р.А.Кравець

***Анотація.** У статті розглядаються шляхи підвищення якості фахової підготовки майбутніх аграрників у вищому навчальному закладі, обґрунтовано актуальність і доцільність реалізації культурологічної парадигми освіти.*

***Ключові слова:** культурологічна парадигма, діалог культур, гуманістична самосвідомість, структурно-функціональні компоненти, професійна підготовка.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются пути повышения качества профессиональной подготовки будущих аграрников в высшем учебном заведении, обоснованы актуальность и целесообразность реализации культурологической парадигмы образования.*

***Ключевые слова:** культурологическая парадигма, диалог культур, гуманистическое самосознание, структурно-функциональные компоненты, профессиональная подготовка.*

***Summary.** In the article the means of upgrading the professional training of future agronomists at higher educational establishments are examined, actuality and expediency of realization of culturological paradigm of education are grounded.*

***Key words:** culturological paradigm, dialogue of cultures, humanistic consciousness, structurally-functional components, professional training.*

Постановка проблеми. Пріоритетними завданнями вищої аграрної освіти є культурне виховання студентів, формування їхньої громадянської позиції, національної та гуманістичної самосвідомості, ініціативного та відповідального ставлення до майбутньої професійної діяльності. Сучасне молоде покоління аграрників повинне успішно засвоїти духовні цінності, норми і правила суспільної поведінки, опанувати відповідний рівень культури для налагодження конструктивної взаємодії з оточуючими людьми.

Нагальна потреба у формуванні висококультурного фахівця аграрної галузі зумовлена ще й демократичними процесами в нашій державі, які вимагають перегляду і перебудови не лише існуючого професійного, але й побутового устрою життя, з націленістю на прищеплення громадянам толерантного ставлення до людей інших національностей та віросповідань. Як наслідок, у ряді ключових державних документів – Конституції України, Національній доктрині розвитку освіти, Державному стандарті базової і повної вищої освіти тощо – робиться особливий акцент на необхідності реалізації культурної парадигми навчання. Згідно з цим підходом, кожна особистість має бути обізнаною із світовою та національними культурами народів, які проживають на українській території.

Розв'язання цієї проблеми під час професійної підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі потребує формування у студентів відповідних ціннісних орієнтацій та наукової картини світу, яка б уможливила вироблення у них позитивного ставлення до інших людей, пробудила прагнення знайти вичерпну інформацію про власну культурну спадщину, окреслила напрями особистісного саморозвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом у науковій літературі багато дослідників (Є.Бондаревська, В.Введенський, І.Голованова, Г.Коптельцева, Ю.Рот, В.Руденко, Ю.Татур та ін.) висловлюють точку зору, що ефективність сучасної фахової підготовки студентів у вищих навчальних закладах залежить не тільки від сформованості професійних, але й різноманітних загальнокультурних компетентностей.

Феномен культурної компетентності переважно розглядається у працях культурологів, антропологів, рідше філософів і соціологів. Практично не піднімається дане питання психологами. Мало досліджень присвячено цій проблематиці й у царині педагогіки. У якості методологічної основи формування культурної компетентності низка науковців обирають принцип нерозривної єдності освіти і культури (О.Арнольд, В.Біблер, П.Щедровицький) та ідеї про сенс освіти (М.Бердяєв, О.Новіков, А.Флієр) як унікальний процес становлення особистості.

Фундаментальну основу культурологічної парадигми освіти становлять філософські концепції про духовну діяльність і розвиток людини, взаємозв'язок культури та моралі особистості, освіти і культури (Г.Балл, М.Бахтін, В.Біблер, Є.Іванов).

У контексті досліджуваної проблеми заслуговують також на увагу праці, присвячені формуванню комунікативних умінь міжкультурного спілкування (Н.Гальскова, О.Дубасенюк, М.Певзнер, В.Сафонова), полікультурної компетентності студентів (Л.Данилова, І.Соколова, О.Щеглова); розкриттю змісту поняття полікультурності (Р.Антонюк, М.Денисенко, Г.Єлізарова, І.Макаренко, П.Сисоєв), полікультурного підходу в освіті (О.Ковальчук); визначенню ролі полікультурності у виховному процесі (І.Алексахенкова, Л.Данилова, В.Долженко, І.Лощенкова, Г.Розлуцька).

Метою статті є розкриття сутності культурологічної парадигми освіти у професійній підготовці майбутніх фахівців аграрної галузі та особливостей її становлення.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі термін „парадигма“ трактується як сукупність змістовно інтегрованих педагогічних ідей і теорій, що характеризують стан освіти у конкретну історичну епоху та окреслюють теоретико-методологічні основи педагогічного дослідження [11, с. 20]. Структурно-функціональними компонентами культурологічної парадигми освіти майбутнього фахівця аграрної галузі виступають система знань, умінь і навичок, що актуалізуються на певному етапі суспільного життя; усвідомлення людиною культурної різноманітності та шляхів особистісного саморозвитку у процесі засвоєння культури; цінності освіти у соціумі; уявлення про місце та образ аграрника як носія культури і знань під час здійснення сільськогосподарської діяльності та стажування на зарубіжних аграрних підприємствах; принципи кодування і трансляції інформації.

Н.Бордовська та А.Реан розглядають культурологічну парадигму як орієнтування під час педагогічного процесу в більшій мірі не на засвоєння студентами знань, а на опанування ними певних елементів культури, навчання поведінки і культури спілкування [7, с. 30].

Ми обстоюємо таку ж позицію, стверджуючи, що культурологічна парадигма сучасної аграрної освіти втілюється у рівноправній взаємодії усіх учасників дидактичного процесу; інтеграції змісту навчальних модулів освітньо-професійних програм підготовки молодших фахівців-, бакалаврів-,

спеціалістів-, магістрантів- та аспірантів-аграрників, пов'язаних із культурою; формуванні в майбутніх фахівців аграрної галузі внутрішньої мотивації до пізнання культури інших народів; розвитку аналітичних умінь, що необхідні для зіставлення й порівняння культурних явищ, ментальності та способу життя інших етносів; готовності до налагодження міжкультурної взаємодії у поліетнічному середовищі.

І.Соколова звертає особливу увагу на взаємозв'язок культури та освіти у полікультурному середовищі вищого навчального закладу. Цей взаємозв'язок, на думку педагога, відбувається через узагальнення, збереження і відродження культурно-освітніх традицій етносу, народу, націй [11, с. 23]. Ми погоджуємося із точкою зору І.Соколової і вважаємо за доцільне у контексті дослідження сутності культурологічної парадигми аграрної освіти розглянути поняття „культура“.

Слово „культура“ походить від латинського „cultura“. Спочатку цей термін застосовувався у вузькому значенні і стосувався обробітку землі, культивування, вирощування чогось, але з часом зазнав певних модифікацій і поступово зміст терміна розширився. Давні елліни поняття „культура“ ототожнювали з „пайдейєю“ – вихованістю, досвідченістю, які відрізняли їх від варварів.

У працях Цицерона (106-43 рр. до н. е.) зустрічається тлумачення „культури“ як „обробітку, вдосконалення душі“. Пізніше в романських мовах слово „культура“ ототожнюється із „вихованням“, „освітою“, „умінням“, „вшануванням“ і „розвитком“ [10].

Розуміння культури як особистої досконалості, усунення гріха, наближення до божественного задуму зародилося у Давньоримську епоху та набуло поширення у Середньовіччя. Філософи Відродження розглядали культуру як засіб формування ідеальної універсальної особистості – всебічно освіченої, вихованої відповідно до гуманістичних цінностей, яка сприятиме розвитку наук, мистецтва і зміцненню держави.

Починаючи з другої половини XVIII ст., термін „культура“ широко використовують у європейській науковій думці. Її розглядають як найважливіший аспект життя суспільства, пов'язаний зі способом громадянської діяльності, що вирізняє людське буття від тваринного існування. У рамках цього дискурсу виникають різні підходи до розроблення проблематики культури, яку трактують як: процес розвитку людського розуму, що протистоїть примітивності первісного людства (французькі просвітники); історичний розвиток людської духовності – еволюцію моральної, етичної, естетичної, релігійної, філософської, наукової, правової і політичної свідомості, – що забезпечує прогрес людства (німецький класичний ідеалізм – Е.Кант, Й.Фіхте, Ф.Шеллінг, Г.Гегель; німецький романтизм – Ф.Шіллер, Ф.Шлегель; німецьке просвітництво – Г.Лессінг, Й.Гердер). Наступне покоління дослідників акцентувало увагу на особливостях культури у різних типах суспільства і розглядало різні культури як автономні системи цінностей та ідей, що визначають тип соціальної організації (неокантіанство – Г.Ріккерт, Е.Кассіпер, М.Вебер). Цю лінію продовжили М.Данелевський, П.Сорокін, А.Тойнбі, О.Шпенглер. Розуміння культури було розширено шляхом залучення до неї багатства матеріальної культури, етнічних звичаїв, розмаїття мов і символічних систем.

Наприкінці XIX – у першій половині XX століття при вивченні проблематики культури стали активно використовувати досягнення антропології, етнології, теорії систем, семіотики і теорії інформації. Отже, в історичному розвитку поняття „культура“ була внутрішня логіка. Еволюція теоретичних поглядів йшла від ототожнення культури з усім, що створено людиною, до аналізу людської діяльності, завдяки якій створюється надприродна сфера людського буття, штучне на протигагу природному.

Презентовані вище школи та концепції умовно можна віднести до класичної моделі культури, основою якої є принципи гуманізму, раціональності, історизму. Класичне визначення описує культуру як стандарт інтелектуальної та духовної досконалості. Ця модель переважно ідеалістична, оскільки культуру трактують виключно як духовне утворення.

Теоретична недосконалість класичної моделі культури, відсутність наукової об'єктивності в її дослідженні призвели до виникнення інших її моделей. На початку XX століття теоретично оформилась модерністська модель (ідейним джерелом були погляди А.Шопенгауера, Ф.Ніцше, А.Бергсона, Е.Гуссерля, К.Юнга, М.Хайдеггера, Ж.Сартра, А.Камю та ін.). Згідно з нею, культуру визначають як повсякденну реальність, що має латентний зміст. Її елементи взаємодіють між собою і сприймаються людиною у процесі переживання, а не раціонального осмислення. На думку основоположників цього напрямку, найчастіше світ виявляється жорстоким та абсурдним, людина – самотньою, приреченою, а навколишні обставини – ворожими, безглуздими.

Мистецтво модернізму, прагнучи перебороти канонізовані форми і стилі, відкриває та розробляє нові: „потік свідомості“, колаж, асоціативний монтаж. Наприкінці 60-х і в 70-ті роки XX століття Ж.Бодрійар, Ж.Деррід, Ж.Ліотар, Р.Рорті та ін. конструюють постмодерністську модель культури.

Критичне ставлення до можливості перетворення світу супроводжувалося відмовою від спроб його систематизації. Постмодерністи зазнали розчарування в ідеалах і цінностях Відродження й Просвітництва. Аналіз сутності підходів до культури дав їм змогу виділити взаємопов'язані сторони її змісту як соціального явища. Визначення культури як сфери, засобу і результату людської життєдіяльності підкреслює її сутнісну особливість: вона завжди є продуктом активної творчої діяльності людини, що перетворює природу на сферу реалізації її здібностей і задумів. Відповідно у загальному значенні культуру можна трактувати як сукупність усього, що створене зусиллями особистості. З цієї точки зору вона становить діалектичну єдність двох процесів: опредмечення (продукування нових культурних цінностей) і розпредмечення (засвоєння культурної спадщини, спільного культурного-історичного досвіду).

Культура як соціальний інститут визначає цінності і норми поведінки людей у конкретній системі суспільних відносин, забезпечує регулювання цих відносин у суспільстві, його стабільність і задовольняє духовні потреби, що пов'язані зі споживанням і освоєнням певних культурно-символічних кодів (цінностей, норм, звичаїв, традицій, способів життя), є способом соціалізації людини.

Культура як духовний вимір будь-якої діяльності тісно пов'язана з волею людини, звільняє її від шаблонів, стереотипів, надає діяльності вільного самовираження, творчості, виховує відповідальність, здатність до внутрішнього морального обмеження. До загальних ознак культури можна віднести те, що вона: передається за допомогою навчання, комунікації; відображає час, змінюється і розвивається, тобто є історичною; стає підставою для формування особистих і колективних ідентичностей, надає відчуття належності до більш широких спільнот; є штучно створене людьми (за допомогою мови, мислення, символічних значень) середовище існування.

Отже, культура, пронизуючи всі ланки суспільства як соціальної системи, виступає одночасно як середовище, засіб і результат життєдіяльності соціальних суб'єктів, окремих особистостей, певних соціальних груп і спільнот, окремих суспільств чи навіть людства загалом. Оскільки людська життєдіяльність розгортається переважно в матеріальній та духовній сферах, виокремлюють відповідно матеріальну (усі створені людьми фізичні об'єкти) та духовну (сфера свідомості, філософія, релігія, наука, мистецтво, література, міфологія та ін.) культури.

Складовою духовної культури є світ ціннісного знання (система цінностей, норм, звичаїв, традицій), що уможливорює вільне орієнтування у суспільстві, ефективне вибудовування відносин з іншими людьми. Духовна культура характеризує внутрішнє багатство людини, метою духовного життя є формування гармонійно розвиненої особистості, за якого культура виступає як каталізатор індивідуальності.

Таким чином, у широкому значенні культура – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, яка відображає досягнутий людством рівень історичного розвитку, а культурний процес включає в себе способи та методи створення потрібних знарядь праці, предметів і речей. У цьому контексті оволодіння культурою передбачає опанування знань та умінь, необхідних для праці, спілкування та пізнання – головних складових життєдіяльності будь-якого суспільства, а також інтелектуальний розвиток і формування гуманістичного світогляду.

Соціальний феномен культури має поліфонічний характер і може бути виражений у: 1) системі цінностей, уявлень про життя, загальних для людей, що проживають у певній спільноті та ведуть певний спосіб життя; 2) колективній пам'яті народу, своєрідному способі людського буття; 3) сукупності досягнень суспільства (конкретного народу) у виробничому, суспільному і духовному житті; 4) ступені розвитку якоїсь галузі господарчої або розумової діяльності; 5) опануванні, гуманізації, облагороджуванні людиною природи (у всьому, що створено людськими руками та розумом); 6) обізнаності, освіченості, начитаності; 7) специфічному способі організації і розвитку життєдіяльності особистості, у продуктах матеріальної та духовної праці, в системі соціальних норм та установ, у духовних цінностях, у ставленні людей до природи та самих себе.

Людина є суб'єктом культури: вона творить, зберігає та поширює створені нею культурні цінності. Культура виступає характеристикою розвитку творчих сил і здатностей особистості. Творчість і культура – взаємопов'язані поняття, оскільки творчість можлива тільки в культурі. Категорія „культура“ позначає створену людьми штучну сферу існування та самореалізації, джерело регулювання взаємодії і поведінки.

Філософським стрижнем, сутністю культури є гуманізм у широкому значенні: всесвітнє культивування загальнолюдських цінностей в інтелектуальній, етичній та естетичній сферах, тобто служіння істині, добру і красі. До основних функцій культури відносяться людинотворча (гуманістична), інформативна, пізнавальна (гносеологічна), комунікативна, регулятивна (нормативна), оцінювальна (аксіологічна), сигніфікативна (знакова) та праксіологічна (діяльнісна). Серед

детермінантів її функціонування і розвитку виокремлюють: наступність (спадковість), стійкість у передачі культурних традицій, самотутність та унікальність, єдність національного і загальнолюдського.

Пріоритет культури у громадському розвитку є необхідною умовою прогресу суспільства, що віддзеркалює зростання ролі культури у всіх сферах громадсько-політичного, духовного та економічного життя країни. Звідси випливає трактування культури як специфічного способу організації і розвитку людської життєдіяльності, який представлений у продуктах матеріальної та духовної праці, у системі соціальних норм і закладів, у духовних цінностях, у сукупності ставлень людей до природи і самих себе.

Теоретичний аналіз наявних джерел дозволяє констатувати існування різних поглядів щодо поняття „культура“. Так, В.Бусел виокремлює такі її трактування: 1) Сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії. Рівень розвитку суспільства у певну епоху. Те, що створюється для задоволення духовних потреб людини. 2) Освіченість, вихованість. 3) Рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі господарської або розумової діяльності. 4) Розведення, вирощування якої-небудь рослини або тварини; культивування. Рослина, що розводиться, вирощується. 5) Мікроорганізми, вирощені в лабораторних умовах у живильному середовищі [8, с. 596].

М.Корінний і В.Шевченко використовують поняття „культура“ для визначення рівня освіченості, вихованості людини, ступеня оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності (культура мови, культура особистої поведінки, культура побуту тощо). На думку науковців, у широкому сенсі культура – це сукупність матеріальних і духовних надбань, комплекс характерних інтелектуальних та емоційних рис суспільства, що включає в себе не лише різноманітні мистецтва, але й спосіб життя, основні правила людського буття, системи цінностей, традицій і вірувань. У вузькому – сфера духовного життя, що охоплює мову, літературу, виховання, освіту, науку, різні види мистецтв, систему релігійних вірувань, політичну, правову, побутову культуру, а також установи й організації, які забезпечують їхнє функціонування [9, с. 171].

Згідно з позицією О.Ходус, культура – це сукупність штучних порядків та об'єктів, створених людьми в доповнення до природних; надбіологічна сфера людської життєдіяльності (праця, поведінка і спілкування), завдяки якій забезпечується відтворення і зміна соціального життя у всіх його основних проявах [12, с. 200].

Г.Балл вважає, що культура виступає системною інтегративною ознакою антропологічної парадигми, для якої атрибутивним є наявність двох типових складових: нормативно-репродуктивної та діалогічно-творчої. Перша складова забезпечує сталість способів та засобів функціонування як суспільства загалом, так і окремих особистостей, уможливаючи при цьому встановлення зв'язку між поколіннями. Щодо діалогічно-творчого компонента, то він відповідає за оновлення і розвиток людської спільноти [1]. За М.Бахтінім, культура – це антропологічне явище, породження надзвичайно багатой суб'єктивності індивіда, розкриття усієї людської природи у повному різнобарві її високих і низовинних проявів [2]. Російський філософ усвідомлював важливість культури для освітнього процесу, розглядаючи її як форму спілкування (діалогу) між представниками різних культур. В.Біблер також вказував на необхідність цілеспрямованого залучення студентів під час навчання до „великих діалогів“, які розгортаються у людській культурі та являються стрижневим механізмом духовного розвитку [3; 4; 5].

У контексті досліджуваної проблеми заслуговує також на увагу діалогіка – спеціальний філософський напрям, який розроблявся „школою діалогу культур“ В.Біблера [6]. Згідно з цим напрямком навчання ґрунтується на осмисленні і подальшому розвитку ідей «внутрішньої мови» з її особливим синтаксисом і семантикою змісту.

„Школа діалогу культур“ розробила психологічну гіпотезу про «онтогенетичне» і „філогенетичне“ співвідношення розвитку особистості у процесі навчання, основу якої становлять формування культурологічних смислових „осердь“ і становлення вихідних характеристик суб'єкта навчання (студента). Внутрішнє мовлення у цьому процесі є однією з характеристик індивіда як психологічного суб'єкта всіх процесів навчання і виховання. Крім того, всі основні „осереддя“ мислення („точки здивування“, „апорії-ейдоси“, „енігми-синтези“, „монстри антонімії“ і т. ін.) визначають форми внутрішнього мовлення, які втілюються в „згустках“ зовнішнього мовлення. Таким чином, „відбувається гра смислів (творів) і значень (інформаційної комунікації) даної історичної культури та діалогу культур“ [6, с. 23, с. 25].

На основі проведених досліджень ми дійшли **висновку**, що культурологічна парадигма освіти сприяє кращому розумінню аграрниками особливостей своєї майбутньої професійної діяльності і

виступає одним зі способів формування добре вихованого, всебічно розвиненого, висококваліфікованого, конкурентоспроможного фахівця. Однією із форм вираження культурної обізнаності студентів є мова, оскільки саме в ній відображається менталітет, ментальність, дух, а часом, і стиль мислення усього народу.

До перспективних напрямків подальших досліджень відносимо розробку моделі впровадження культурологічної парадигми освіти у навчально-виробничу практику аграрних університетів з урахуванням міжпредметних зв'язків дисциплін гуманітарного циклу та з'ясування потенційних можливостей модифікування змістового наповнення професійно-орієнтованих дисциплін з циклу точних наук для реалізації культурологічного підходу в дидактичному процесі ВНЗ.

Література

1. Балл Г. Идеал вченого у контексті інтелектуальної культури професіонала / Г. Балл // Безперервна професійна освіта в контексті європейської інтеграції: теорія, досвід, прогноз: Зб. наук. ст. методологічного семінару, 17 березня 2010 р.: у 2 ч. / [за ред. В.І. Лугового, Н.Г. Ничкало]. – Ч. 1. – К.: Педагогічна думка, 2010. – С. 4-10.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М.: Художественная литература, 1979. – 412 с.
3. Библер В.С. Михаил Михайлович Бахтин, или Поэтика и культура / В.С. Библер. – М.: Прогресс, 1991. – 176 с.
4. Библер В.С. На гранях логики культуры: Книга избранных очерков / В.С. Библер. – М.: Русск. феноменологич. общ-во, 1997. – 440 с.
5. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век / В.С. Библер. – М.: Политиздат, 1990. – 413 с.
6. Библер В. С. Школа диалога культур. Основы программы / В.С. Библер. – Кемерово: «Алеф» Гуманитарный центр, 1992. – 96 с.
7. Бордовская Н.В. Педагогика: учебное пособие / Н.В. Бордовская, А.А. Реан. – СПб.: Питер, 2007. – 304 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
9. Корінний М.М. Короткий енциклопедичний словник з культури / М.М. Корінний, В.Ф. Шевченко. – К.: «Україна», 2003. – 384 с.
10. Марк Тулій Цицерон: Про державу, Про закони, Про природу богів / Пер. з лат. В. Литвинова. – Київ: Основи, 1998. – 476 с.
11. Соколова І.В. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями: монографія / І.В. Соколова; за ред. С.О. Сисєвої. – МОН України. АПН України. Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Маріуполь: АРТ-ПРЕС, 2008. – 400 с.
12. Соціологічна енциклопедія / Укладач В.Г. Городяненко. – К.: Академвидав, 2008. – 456 с.